

7. Магин В.В. Формирование культуры здоровья личности будущего учителя в процессе его профессиональной подготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / В.А. Магин. – Ставрополь, 1999. – 185 с.
8. Семенов В.Д. Взаимодействие школы и социальной среды. Опыт исследований / В.Д. Семенов. – М.: Педагогика, 1986. – 112 с.
9. Скумин В.А. Культура здоровья – фундаментальная наука о человеке / В.А.Скумин. – Новочеркасск: ТЕРОС, 1995. – 132 с.
10. Щедрина А.Г. Онтогенез и теория здоровья / А.Г. Щедрина. – Новосибирск: Наука, 1989. – 136 с.

Авдеенко И.М.

#### *СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОНИМАНИЮ ПОНЯТИЯ “КУЛЬТУРА ЗДОРОВЬЯ”*

*В статье осуществлено теоретический анализ понятий “общая культура”, “культура личности”, “культура здоровья” и соотношения между ними. Приведена характеристика современных подходов к пониманию понятия “культура здоровья”.*

*Ключевые слова: культура, культура личности, здоровье, культура здоровья.*

Avdeenko I.M.

#### *MODERN APPROACHES TO THE CONCEPT “CULTURE OF HEALTH”*

*The article deals with the theoretical analysis of the “general culture”, “culture of person”, “culture of health” and the correlations between them. Given characteristic of modern approaches to the comprehension of conception “culture of health”.*

*Key words: culture, culture of person, health, culture of health.*

**УДК 37.035.91**

**Каменська К.Л.**

### **ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

*Стаття присвячена психолого-педагогічним аспектам, що впливають на формування лідерських якостей в юнацькому віці та їх значення у майбутній професійній діяльності.*

*Ключові слова: підліток, лідерські якості, лідер, група.*

Юнацький вік охоплює період розвитку дитини від 14 до 18 років. Він є органічним продовженням шкільного віку і водночас відрізняється від нього. Учні на цьому етапі розвитку навчаються в середніх та старших класах загальноосвітньої школи, тому цей вік багато дослідників вважає “критичним”, “переломним”, “важким”.

Цей період називають *перехідним*, тому, що в цей час відбувається *перехід від дитинства до юнацтва* в фізичному, психічному і соціальних відношеннях. Перехід цей характеризується кількісними і якісними змінами в організмі юнака. Змінюються стосунки з дорослими і товаришами. Яскраво виявляється прагнення до самостійності й властивих дорослим форм поведінки. Ці зміни часом проходять досить бурхливо [1, с. 52].

Формування у юнака нових якостей ускладнюються, якщо старші ставляться до нього, як до дитини, продовжують контролювати його поведінку старими способами, це виявляється в неслухняності, протестах, негативізмі або в ексцентричних вчинках, якими він привертає до себе увагу.

Актуальність статті полягає у тому, що юність характеризується формуванням ціннісних орієнтацій, які розширюють межі соціальної ситуації розвитку особистості та виводять її на вищий рівень стосунків з навколишнім світом. У цей період формується готовність до професійного та життєвого самовизначення, продовжується розвиток самосвідомості: зростає роль адекватної самооцінки поруч із яскравим проявом завищеного рівня домагань, що сприяє розбалансованості образу оточуючого світу і “образу – Я”, що неможливо без впливу формування лідерських якостей особистості.

Мета даної статті у тому, щоб проаналізувати вплив лідерських якостей на формування особистості в юнацькому віці через те, що провідною в цей час є навчально-професійна діяльність, у якій реалізується готовність юнака до самовизначення і яку розглядають психічним новоутворенням цього віку. В юнацькому віці повинні формуватись властивості, здібності і потреби, які б дали змогу молодій людині повною мірою реалізувати себе у праці, громадському житті, в майбутній сім'ї. Передусім це розвиток потреби в спілкуванні та освоєння способів його здійснення; розвиток рефлексії, яка забезпечує усвідомлене і критичне ставлення до себе; становлення готовності до трудової діяльності. Якщо ці якості сформовані, то молода людина має необхідну базу для самовизначення.

При всій складності цього явища основним у ньому є потреба зайняти внутрішню позицію дорослого, усвідомити себе як члена суспільства, визначити себе у світі, тобто зрозуміти себе, свої можливості, своє місце і призначення у житті [6, с. 87-88].

Таким чином, необхідно розглянути наступні завдання:

- прослідкувати зв'язок властивостей набутих раніше та удосконалених в юнацькому віці;
- розглянути самосвідомість як складову формування лідерських якостей у юнацькому віці;
- проаналізувати своєрідність підходів по Е. Еріксону та І. Дубровіній у формуванні особистості в юнацькому віці та передумови лідерських якостей;
- розглянути значення емоційних видів автономії та їх вплив на ставлення особистісного потенціалу.

Період студентства також має безпосереднє відношення до юнацького віку.

В юнацькому віці закріплюються і вдосконалюються властивості, набуті раніше. Водночас відбуваються подальші якісні зміни всіх сторін діяльності, які є основою становлення особистості на цьому етапі розвитку. В цьому віці збільшується обсяг уваги, здатність довго зберігати її, інтенсивність і переключення з одного об'єкта на інший. Довільне запам'ятовування стає значно продуктивнішим за мимовільне, вдосконалюються способи запам'ятовування за рахунок свідомого використання раціональних прийомів, підвищується продуктивність пам'яті на абстрактний матеріал. Мислення стає системнішим, знання утворюють певну систему, яка поступово трансформується в когнітивну модель світу, що служить основою формування світогляду. Разом з розвитком абстрактного й узагальненого мислення відбувається перехід до вищих рівнів мовлення.

Мовлення ускладнюється за змістом та структурою, поширюється активний і пасивний словник, удосконалюються мовні засоби усного і письмового висловлення думок. Характерною особливістю пізнавальних функцій та інтелекту в період юності стає поява вираженої схильності до теоретизування, творення абстрактних теорій, захопленість філософськими роздумами.

У період юності принципово змінюється ставлення до власної особистості. Високий рівень розвитку самосвідомості породжує інтерес до власної особистості, до форм її організації та саморегулювання. Основний здобуток юності – відкриття свого внутрішнього світу. Зовнішній, фізичний світ тепер лише одна з можливостей суб'єктивного досвіду, центром якого є власна особистість, власне "Я". Таким чином, розвиток самосвідомості та світогляду необхідно розглядати як одну з основних передумов, які впливають на формування лідерських якостей особистості.

Необхідно зазначити, що основними характеристиками, які притаманні юнацькому віку, є формування світогляду, розвиток самосвідомості, рефлексія, пошук смислу життя та побудова життєвих планів. Життєвий план є багатограним формуванням, що охоплює соціальні, особистісні та діяльнісні характеристики. Життєві плани мають включати не лише бажану мету, але й способи її досягнення. У юнацькому віці побудова життєвих планів найчастіше зосереджена на виборі майбутньої професії. Саме професійний вибір спонукає юнака до рефлексії, до визначення того, наскільки його особистісні характеристики, знання,

уміння, здібності дозволяють опанувати тією чи іншою спеціальністю. Життєві плани є одним з провідних факторів, що буде обумовлювати розвиток здібностей у юнацькому віці.

Процес відкриття власного “Я” складний і внутрішньо суперечливий. Несподівано виявляється, що “внутрішнє” “Я” не збігається з “зовнішньою” поведінкою, внаслідок чого актуальною є проблема самоконтролю. Невизначеність, розмитість “Я” в цьому віці зумовлюють почуття стурбованості та внутрішньої порожнечі, яку слід чимось наповнити, що, в свою чергу, породжує посилення потреби у спілкуванні та одночасне зростання його вибірковості, посилення потреби у відокремленні від інших [3, с.52-54].

Надзвичайно важливий процес у розвитку юнацької самосвідомості – це формування особистісної ідентичності, почуття індивідуальної самототожності та цілісності, а також формування лідерських якостей в юнацькому віці. Найбільш глибоко і детально цю проблему розглядав Е. Еріксон.

Юність, за Еріксоном, – це передусім криза ідентичності, яка полягає у послідовності соціальних та індивідуально-особистісних виборів, ідентифікацій та самовизначень. Успішно справившись з вирішенням відповідних задач, юнак переходить від пошуку себе до практичної самореалізації. Нерозв’язаність цих задач зумовлює формування у молодих людей неадекватної ідентичності. Розвиток останньої може йти за такими основними напрямками: відмова від психологічної інтимності, уникнення тісних міжособових стосунків з іншими; неспроможність будувати життєві плани, страх ставати дорослим, страх змін; формування “негативної ідентичності”, відмова від самовизначення і вибір негативних зразків для наслідування [2, с.81].

Як зазначає І. Дубровіна, важливим моментом у період ранньої юності стає формування почуття дорослості, причому не взагалі, як це мало місце у підлітковому віці, а саме чоловічої і, відповідно, жіночої дорослості. Особливо інтенсивно розвивається сприйняття себе як особи певної статі з характерними потребами, мотивами, ціннісними орієнтаціями, ставленнями до представників протилежної статі та відповідними формами поведінки. Самосвідомість та самооцінка юнаків та дівчат серйозно залежать від стереотипних уявлень про нормативні образи чоловіка та жінки, які визначені історично зафіксованою диференціацією статевих ролей, що є також складовими лідерських якостей особистості [6, с.137].

Центральним новоутворенням юності, як уже зазначалося, стає самовизначення не лише особистісне, але й професійне. Вибір професії передбачає наявність інформації двоякого роду: про світ професій взагалі та можливості і вимоги до кожної з них; про себе, свої здібності та інтереси. Такої інформації зазвичай не вистачає, тому переважна більшість старшокласників обирає професію більш-менш стихійно.

Юнаки та дівчата прагнуть звільнитися від контролю та опікування з боку батьків і вчителів, а також від встановлених ними норм та порядків. У цьому процесі І. Кон розрізняє домагання автономії у сфері поведінки (потреба і право самостійно вирішувати особисті проблеми), емоційної автономії (потреба і право мати власні, самостійно обрані уподобання) та нормативної автономії (потреба і право на власні норми і цінності).

Слід наголосити на тому, що в юнацькому віці порівняно легко, досягається незалежність поведінки, зрозуміло, в певних рамках, передусім у сфері дозвілля. Юнаки та дівчата все більше проводять його поза домівкою і школою, віддаючи перевагу одноліткам як партнерам у спільному дозвіллі.

Емоційна автономність досягається з більшими труднощами, і цей процес дуже суперечливий. Виникають конфлікти з дорослими. Для того, щоб стати дорослою, молода людина має розірвати емоційну залежність від батьків, включити в свої стосунки з ними нову, складнішу систему емоційних уподобань і симпатій, центром якої вже будуть не батьки, а вона сама. Батьки, як правило, хворобливо реагують на таке охолодження з боку своїх дітей і скаржаться на їх черствість і байдужість. Проте, це тимчасове явище, емоційний контакт з батьками відновлюється після завершення післякризового періоду на новому рівні,

якщо, звичайно, нетактовність і безцеремонність старших не закривають для молодих людей внутрішній світ на довго, а то і назавжди.

Ревниво захищають юнаки і дівчата своє право на власні переконання, моральні установки та цінності. З цією метою вони нерідко займають максималістські позиції, висловлюють крайні погляди на те чи інше питання. Однак за цією зовнішньою стороною можна простежити значну залежність у серйозних проблемах (вибір професії, політичних поглядів, світогляду тощо) від дорослих, особливо від батьків. Інша справа, коли йдеться про моду, смаки, способи проведення дозвілля та ін.

Ступінь ідентифікації з батьками в юності менше, ніж у дитинстві. Однак гарні батьки залишаються для старшокласників важливим еталоном поведінки. Проте батьківський приклад не сприймається так абсолютно і некритично, як раніше. У юнаків та дівчат з'являються й інші авторитети: друзі, старші за віком, вчителі, суспільно-політичні діячі, герої книг, кіно тощо.

У період юності продовжується процес переорієнтації спілкування з дорослих на ровесників. Цьому періоду притаманна суперечлива взаємодія двох потреб – у відокремленні, усамітненні та в належності до певної групи, входженні до неї. Якщо перша реалізується передусім через прагнення до емансипації від дорослих, то друга – у взаєминах з однолітками.

Потреба в спілкуванні з однолітками в юності надзвичайно велика. По-перше, це важливий специфічний канал інформації, по ньому юнаки дізнаються про необхідні речі, які з тих чи інших причин не повідомляють їм дорослі. По-друге, це специфічний вид міжособистісних відносин. Групова гра та інші види спільної діяльності виробляють необхідні навички соціальної взаємодії, вміння підкорятись колективній дисципліні, і в той же час відстоювати свої права, співвідносити особисті інтереси з суспільними. По-третє, спілкування з ровесниками – це специфічний вид емоційного контакту. Усвідомлення групової приналежності, солідарності, товариської взаємодопомоги не тільки полегшує старшокласникам автономізацію від дорослих, але й дає їм відчуття емоційного благополуччя і власної значущості.

Характерним для юнацьких компаній є дуже високий рівень конформізму. Захист своєї незалежності від старших у цьому віці поєднується з вкрай некритичним ставленням до уявлень і цінностей власної групи та її лідерів. В цьому віці розуміння лідерства стає усвідомленим. Юнаки і дівчата розуміють, які якості притаманні лідеру, а які – ні [3, с. 186-189].

Надзвичайно серйозною є потреба не просто входження до групи, а прийняття однолітками, відчуття своєї необхідності для групи, наявності в ній певного авторитету.

Поряд з розвитком товариських відносин у групі, юнацький вік характеризується пошуком дружби як вибіркової і глибокої емоційної симпатії. В цьому віці типова ідеалізація друзів і самої дружби. За даними ряду експериментів, уявлення про друга значно ближче до ідеального “Я” досліджуваного, до його морального і людського ідеалу, ніж до його уявлення про власне “Я”.

У юнаків і дівчат помітно активізуються міжстатеві взаємини: розширюється сфера дружніх стосунків, розвивається потреба в коханні, з'являються серйозні захоплення. Юнацькі мрії про кохання відображають насамперед потребу в емоційному теплі, душевній близькості, розумінні [6, с.110-112].

Загалом юність – це період стабілізації особистості, вироблення системи стійких поглядів на світ і своє місце в ньому, пошуку сенсу життя, час вироблення ціннісних орієнтацій та становлення ідентичності з дорослими, особистісного і професійного самовизначення. В період юності розуміння лідерства стає усвідомленим.

Лідерські якості – це якості особистості, які забезпечують ефективне лідерство, а саме: індивідуально-особистісні і соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і призводять до досягнення мети.

Розглядаючи психолого-педагогічні особливості юнацького віку, до якого належать старшокласники, слід виділити риси, які забезпечують ефективне лідерство: самопізнання, самоствердження, самостійність, самовизначення, юнацький максималізм, прагнення до колективності, ентузіазм, романтизм і громадська активність.

Беручи до уваги особливості юнацького віку і дослідження особистісних рис лідера, доцільно виокремити такі компоненти лідерських якостей з визначенням у них ознак, які, на нашу думку, забезпечують ефективне лідерство юнаків і які умовно можна розподілити на: мотиваційний (ознаки: упевненість у собі, потреба в досягненні, прагнення до самоствердження і самореалізації); емоційно-вольовий (ознаки: урівноваженість, емоційно-позитивне самопочуття, наявність вольових якостей); особистісний (ознаки: вплив на інших, оригінальне, творче мислення, комунікативні та організаторські здібності); діловий (ознаки: уміння приймати правильне рішення в непередбачених ситуаціях, готовність брати на себе відповідальність, знання, уміння та навички організаторської роботи).

Важливим питанням формування лідерського потенціалу є виховання, що означає процес цілеспрямованого управління формуванням і розвитком особистості відповідно до вимог суспільства. Під формуванням розуміються якісні й кількісні зміни у психіці індивідуума, які забезпечують накопичення лідерського потенціалу особистості, що виражається в ускладненні когнітивних психологічних структур, розвитку здатності до самоврядування, зростанні активності й удосконаленні мотивації до лідерства.

Формування лідерських якостей відбувається у процесі, організація якого визначається як закономірна, послідовна, безперервна зміна моментів розвитку взаємодіючих суб'єктів, передбачає створення необхідних педагогічних умов, завдяки яким стане можливим формування лідерських якостей юнаків.

Педагогічні умови не виступають цілісною системою формування певних якостей, властивостей, рис особистості. Натомість реалізація педагогічних умов як зовнішніх чинників, під впливом яких у суб'єкта виникають внутрішні суперечності, що дозволяє спрямувати процес виховання на формування лідерських якостей в юнацькому віці.

У сучасному світі велику роль відіграють міжособистісні контакти, уміння швидко, грамотно і ефективно взаємодіяти з різними людьми, організувати свою діяльність і діяльність оточуючих. Останніми роками спостерігається посилення уваги до проблем лідерства, розвитку лідерських якостей в юнацькому віці.

Ефективність спільної діяльності багато в чому визначається взаєминами осіб у колективі. Тому вивчення умов і чинників, що впливають на міжособистісні відносини, є одними з найбільш актуальних і практично значущих завдань. Важливу роль відіграє ступінь задоволеності потреби в аффіліації, яка виражається у спонуканні до спілкування, до емоційних контактів, прагненні людини бути у товаристві інших людей.

Сьогоднішні студенти – це завтрашні політики, економісти, викладачі та інші фахівці, які займуть провідні позиції в суспільстві, і стануть лідерами в тій або іншій сфері діяльності. Саме від їхніх дій залежатиме управління різними соціальними структурами: від різного роду груп, колективів підприємств, армійських підрозділів до держави. Таким чином, правомірно стверджувати, що проблематика студентських груп взагалі і лідерства зокрема є, безперечно, важливою. Студентські групи володіють великим потенціалом. Вивчення особливостей лідерства в юнацькому віці може бути використано при організації студентського самоврядування та виборі форм і методів при плануванні роботи зі студентськими групами.

#### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968. – 52 с.
2. Забродський М. М. Вікова психологія: Навч. посібник. – К.: МАУП, 2002. – 104 с.
3. Кон И.С. Психология ранней юности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
4. Основы педагогики и психологии высшей школы / Под ред. А.В. Петровского. – М., 1986.

5. Фетискин М.Т., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М.: Изд-во института психотерапии, 2001. – 490 с.
6. Формирование личности старшеклассника / Под ред. Дубровиной И. В. – М.: Пресс, 1989. – 137 с.

Каменева Е.Л.

#### **ФОРМИРОВАНИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ**

*Статья посвящена психолого-педагогическим аспектам, которые влияют на формирование лидерских качеств в юношеском возрасте и их значение в будущей профессиональной деятельности.*

*Ключевые слова: подросток, лидерские качества, лидер, группа.*

Kamenieva K.L.

#### **THE FORMATIONS OF THE LEADER QUALITIES IN TEENAGE**

*The article is dedicated to the pedagogical aspects which influence on the formations of the leader qualities in teenage and its significations in the future professional occupation.*

*Key words: teenager, leading qualities, leader, group.*

**УДК 37.035: 379.85 (045)**

**Кан Ю.Б.**

### **ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ОРІЄНТОВАНОЇ НА ОПТИМІЗАЦІЮ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ (НА ПРИКЛАДІ ТУРИСТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ)**

*У статті розглядаються результати реалізації моделі виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи в умовах та педагогічними засобами туристсько-краєзнавчої діяльності, зроблено висновки щодо ефективності виховного впливу на оптимізацію взаємовідносин дітей в умовах туристських об'єднань.*

*Ключові слова: учні основної школи, культура взаємовідносин, туристсько-краєзнавча діяльність, ефективність педагогічної моделі, оптимізація взаємодії.*

*Актуальність та постановка проблеми.* Реформа сучасної системи загальної освіти України поставила перед педагогічною та психологічною наукою практичні завдання, вирішення яких багато у чому залежить від суб'єктивних факторів учасників виховного процесу. Серед них першочергового значення набуває особистісний фактор, на основі якого учень здатен будувати стосунки з різними особами у рефлексивному середовищі і прогнозувати подальший їх розвиток.

Нами враховується, що процес виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи охоплює його потребнісно-мотиваційну сферу (інтереси, потреби, ціннісні орієнтації, соціальні установки, які складають основу і єдність мотивів), оперативно-особистісну сферу (сукупність соціально значимих важливих якостей, знань, умінь і навичок), а також сферу моральної свідомості з регулювальним компонентом як основи вищезазначеного новоутворення [1, с. 241-244]. Культура взаємовідносин у науковому трактуванні орієнтується на вивчення та діагностику певних сторін особистості з точки зору ставлення як до самої себе, до власного становлення і удосконалення, так і до інших осіб.

Вивчення досвіду організації виховного процесу ЗНЗ України показує, що незважаючи на широке використання у своїй роботі багатогранних методів і форм щодо формування особистості учнів, психолого-педагогічні знання про розвиток їхніх соціальних якостей ще недостатньо використовуються фахівцями у цілеспрямованому педагогічному процесі школи й позашкільних закладів. Однією з основних причин цього, на нашу думку, є